

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Prof. Dr. Nermin ABADAN-UNAT

TOPLUBİLİM AÇISINDAN ATATÖRK'ÜN KADIN DEVRİMİ

ÜZERİNDE DOŞONCELERİ

Nermin APADAN-UNAT

Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi
Siyaset Sosyolojisi ve
Siyasal Davranış Profesörü

Her devrim belli nesnel ve öznel koşulların etkisiyle ortaya çıkar. Tarihsel ve toplumsal süreçler sonunda oluşan koşullar genellikle ekonomik, toplumsal ve siyasal olarak üç alt grup olarak sınıflandırılır. Buna ayrıca liderlik, örgüt ve ideolojiye bağlantılı olarak karşımıza çıkan öznel koşulları eklemek gerekir. Belli bir konuda bir devrimin olgunlaşması nesnel koşullarla öznel koşulların birlikte olgunlaşmasına bağlıdır. Belli konularda gerçekleştirilen devrimlerin sürekliliği ve yaygınlaşması ayrıca güçlü toplumsal akımların ortaya çıkması ve bu akımların zamanla kurumlaşarak toplumun büyük bir kesimi tarafından kabul edilir kural (norm) olarak benimsenmesine bağlıdır.

Purada incelemeğe çalışacağımız konu, Türk kadınlarına daha geniş özgürlükler tanımağa yönelik hukuk devriminin gerçekleştirilmesinde nesnel ve öznel koşullardan hangisinin daha ağır bastığı, çağdaş kadın hakları konusunda güçlü bulunan bir toplumsal akımın yokluğu nedeni ile bu devrimin kırsal ve kentsel kesimlere yaygınlaştırmak için ek bir siyasal ve ideolojik desteğin gerekli olup olmadığı sorusudur.

Genel olarak toplumsal bir akım, baskı ve memnuniyetsizlik yaratan sosyo-tarihsel koşulların ortaya çıkması ile doğar. Şukadar ki H.Blumer'in belirttiği üzere toplumsal akımların alanı " etkin bir biçimde belirtilmiş değildir." (1) Bu tür akımlar önce yeni yönler bulma amacı ile muğlak, genel bir niteliktedir. Daha sonraları rasyonel ve bilinçli bir hale dönüşerek, geleceğe ilişkin ayrıntılı ideal bir görünüme bürünür. Sonuncu aşamada bu tür akımlar şekli yapılarını oluşturmaktadırlar. Özellikle billurlaşmış akımlarda bu son aşamada özel bir eylem stratejisi de tasarlanmaktadır.(2) bu tür bir model, somut bir sosyo-tarihsel durumun mantıklı irdelemesi yapılması halinde yararlı olmaktadır.

Bu sorun toplumsal değişme ile yakından ilişkili olduğu için, kısa bir kuramsal çözümlemeye gereksinme vardır.

Cinsiyet rollerinde değişmeye ilişkin kuramsal yaklaşımlar

Sosyolojik, antropolojik veya sosyal psikolojik kuramların (Goode 1963, Bott 1957) tümü kadının toplumsal konumundaki değişme yada cinsiyet rollerindeki kaydırmalar konusunda ekonomik sistemde değişmenin başta gelen itici güç olduğu fikrinde birleşmektedirler. Farklı bir yaklaşım toplumsal bunalımı esas almaktadır. Bu yaklaşıma göre savaş olduğu kadar hızlı modernleşme ve toplumsal bunalımlar kadınları zaman zaman " erkeklerle özğü " makamlara getirilebilmektedir. (Boulding, 1966) Böyle bir gelişim bu tür olağanüstü dönemlerde tüm kaynakların ulusal seferberliği biçiminde yorumlanmaktadır. Bunalım dönemlerinde ekonomik yada askerî çevrelerin talepleri - hiç değilse belli bir süre için - kadın ve erkeklerle özğü görev ve işbölümüne ilişkin kültürel norm ve değerlerin kenara itilmesine yol açmaktadır. Böylece bunalım kuramı aslında doğuşla belirlenen toplumsal rollerin değişiminde zaman unsurunun önemini vurgulamaktadır.

Türk kadınlarının birinci dünya savaşının sonuna doğru birdenbire kamu alanına çıkmaları ve Kurtuluş savaşı sırasında siyasal ve askerî bir katılmada bulunduktan sonra Cumhuriyetin ilânı ile birlikte kadınların kamu yaşamına daha sınırlı ölçüde katılmaları, ulusal bir bunalımın toplumsal değerlerde önemli değişmelere neden olmakla beraber cinsiyet rollerini yeniden belirlenmemesini açıklayan bir örnek olay sayılabilir.

Bu örnek olayına ilişkin özel tarihsel olguları çözümleme den önce, Ortadoğu'nun İslâm ülkelerinde egemen sayılan kültürel sistemlerin genel değerlendirmesini yapma zorunludur.

Ortadoğu ülkelerinde kadınlara ilişkin değerler

İslâm topluluklarında kadınların geleneksel konumu, kan bağı yolu ile bağılı olan tüm kadınlara doğuşla yüklenen ekonomik ve ahlâkî sorumluluklarla, kadının cinsel bekâretine dayalı ailevi " onur " ilkesi arasındaki symbiotic bağ, yani karşılıklı etkileşim biçimi ile belirlenir. Bu belirlemede " kamu " alanı erkeğin, " özel yaşam " alanı kadının aslî etkinlik yeridir. Fransız antropologu Germaine Tillion'un belirttiğı üzere " Harem ve bu haremın türettiğı kardeş çocukları", kadınların evlilik statüsünü hesaba katmaksızın, kendi ailelerine mensup kadınlarına her zaman ekonomik destekte bulunma zorundadırlar. Bu beklenti İslâm ülkelerinde kadınların tecrit edilmelerine ve her türlü kamusal etkinliklerden irak tutulmasına yol açmıştır. (3) Bu kültürel kalıbı Ortadoğu'da ilk olarak yıkmaya çalışan ve göreceli ölçüde başarı bağlayan ilk ülke Cumhuriyetin ilânından sonra Şeriat'ı geçerli olmaktan çıkaran Türkiye olmuştur. Aceba Türkiye-yi bu aşamağı başarmaya götüren etkenler nelerdi ?

Osmanlı imparatorluğunda kadınların özgürleşme çabaları

Osmanlı imparatorluğu ancak ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında kadınlara ilişkin yaşam biçiminde bazı yenilikçi girişimlere tanık olmuştur. Türk toplumunun batılaşmasından yana olan aydınlar çok karılılığın kaldırılmasını, kadın giysilerinin serbestçe seçimini, evlenme kararı konusunda özgür tercih hakkını, sokaklarda serbestçe dolaşımı ve her düzeyde kız çocuklarına özgü okulların kurulmasını savunmağa başlamışlardı. Şukadar ki Abdülaziz (1863) ve Abdülhamit (1876-1908) dönemlerinde gerçekleştirilen bazı yeniliklerden yararlananlar ancak üst sınıf mensuplarına özgü kalmıştır. Nitekim yalnız Avrupalı mürebiyeler yada yabancı dil öğreten okullara devam eden, varlıklı aile kızları " batılı " fikir, leri izlemek suretile bir çeşit toplumsal eleştiri yapmağa başlamışlardı. (4)

1908 de ikinci Meşrutiyetin ilânından sonra Türk kadınları için bir kısım yüksek öğrenim kurumlarının açılması, kadınlar için özel konferansların düzenlenmesi, günlük basında kadın resimlerin yayınlanması gibi daha cesur girişimlere tanık olunmaktadır. Ancak bu değişmelerden de en çok yararlananlar başkent İstanbul'da yaşayan üst gelir tabakalarına mesub kadınlar olmuştur. Bu dönemin bazı kadın yayın organlarında çıkan yazılar çelişkili bir içerik taşımaktadır. Daha liberal görüşleri savunmakla beraber, kurulu düzenin değerlerine sadık kalma isteği ağır basmaktadır. Örneğin 1908 de çıkan " Mahasin " adlı dergide bir yandan kadınların katlandığı köleliğin 600 yıllık bir istibdad ve baskı ürünü olduğu belirtilmekte, öte yandan " bir kadının bir denklem çözmesi yada cerrahî bir ameliyat yapmasının utanç verici " olduğu belirtilmektedir. (5)

Birinci dünya savaşında Türk kadınlarının ekonomik katkıları

1908 den başlayarak daha çok tekstil ve gıda sektöründe istihdam edilen çekirdek bir kadın işçi sınıfının varlığı önceleri âdeta saklı kalmıştı. Kamuoyu onların varlığını ancak tekstil sektöründe çalışan kadınların grev yapmağa kalkışıp polisle çatıştıkları zaman farketmeğe başlamıştı. (6) Ancak Osmanlı imparatorluğunun birinci dünya savaşına girmesi gibi büyük çaplı bir karar, bir meydan okuyuş, aniden çarşafı ve ozamana kadar tecrit edilmiş olarak yaşamalarını sürdüren önemli sayıdaki kadınları kamusal alana itmiştir. Özellikle silâh ve gıda fabrikalarında açılan yeni işyerlerine kadın işgücü istihdam edilmeğe başlanmıştı. Bu gelişime koşut olarak bankalar, PTT, merkezî ve mahallî yönetimlerle hastaneler de kadınlara kapılarını açmışlardı. 1915 de dönemin iktidarını temsil eden Enver paşanın eşi prenses Emine Naciye kadınların istihdamını desteklemeğe ve genişletmeğe yönelik bir dernek bile kurmuştu. Aynı yıl padişah iradesi ile devlet memurlarının çalışma saatlerinde çarşafın kaldırılmalarına izin verilmişti. Şukadar ki savaş mekanizmasının hızlandırmış olduğu bu toplumsal

değişmeler genel beğeni ile karşılanmadı. Kadınların kamu yönetimi artan ölçüde katkıda bulunmasına karşın örneğin eteklikleri resmi olarak belirlenen boydan daha kısa olmaları halinde çok kez polis tarafından eve dönmeğe zorlanmışlardır. (7) Şurası unutulmalıdır ki birinci dünya savaşının sürdüğü yıllar boyunca İstanbul'un denizlerinde çalışan yolcu gemilerinde kadınların güverteye çıkmaları yasaklanmıştı, onlar sadece en alt kameralarda oturabiliyorlardı.(8)

Fu dönemde ekonomik yaşama girmiş olan kadın işçi sınıfı sayısının sınırlılığı nedeni ile etkin yapısal değişmelere yal açmağa elverişli değildi. Nadia H.Youssef'un haklı olarak belirttiği gibi her yerde gerçek ve sürekli açılma, kadınların tarımsal olmayan mesleklere girmesi ile olmaktadır. Bu oran olağanüstü düşük ve bir iki büyük kente özgü kaldığı sürece, kadınların toplumsal rolü evişleri ve analık görevlerin aşamamaktadır.(9) Bu durum ayrıca Osmanlı imparatorluğunun sonuna doğru eğitim görmüş kadınların neden sadece evlilik kurumu içinde daha geniş bireysel özgürlükler ve yeni eğitim olanaklar istediklerini açıklamaktadır.

Osmanlı imparatorluğunda askeri yenilge ve siyasal bunalım

Osmanlı imparatorluğunun birinci dünya savaşı sonunda büyük yenilgelere uğraması ve bunun ardında giderek büyüyen siyasal bunalımlar Türk kadınlarının siyasal ilgisini uyanmasına ve onları birdenbire kamusal konalara karşı önemli bir duyarlılık kazanmalarına yol açtı. Mondros'ta onur kırıcı bir ateş kes anlaşması imzalandığı, Yunan askerleri İzmir'e çıktığı ve İstanbul İngilizler tarafından işgal edildiği zaman, her kesimdeki Türk kadınları kendilerini birdenbire yaygınlaşan genel bir seferberlik havasına kaptırdılar. Ortaya çıkan büyük çaptaki siyasal bunalım Türk kadınlarının önemli bir kısmında yeni bir bilinçlemenin uyanması sonucunu doğurmuştur. Bu bunalım böylece aniden gelenek ve geleneklerinin geçerliliklerini yitirmiş, Türk kadınlarının Türk erkeklerin yanında siyaset alanında seslerini yükseltmelerine ve davalarını dünya kamuoyunun hakemliğine sunmalarına yol açtı.

Türk kadınlarının Kurtuluş savaşı öncesi ve sonrasında siyasal etkinlikleri

Mondros mütarekesinin özel bir maddesinin sonucu olarak Yunan ordusu 15 Mayıs 1919 da İzmir'de karaya çıkması ulus çapında protesto hareketlerine yol açtı. Türkiye'nin hemen her kentinde büyük sayıda kadınların da katıldığı açık hava mitingleri düzenlenmeğe başlandı. Ulusal birliği parçalamağa yönelik büyük tehdit toplumun her katında erkek ve kadınlar arasında güçlü dayanışma bağını yarattı. 16 Mayıs 1919 da Denizli, Kastamonu, Sivas'ta; 17 Mayıs 1919 da Giresun, Trabzon, Zonguldak ve Edremit'de yapılan açık hava toplantılarında Türk kadın ve erkeği ortak üzüntü ve endişelerini paylaştılar. Bu protesto gösterileri siyasal eylemler alanında birleştirici bir etken rolünü oynamakla kalmamış, ayrıca kadınları da siyaset arenasına itmiştir. İzmir'in işgalinden dört gün sonra, 1914 de kurulan İstanbul Nisa (Kadın) Darülfünunun (Üniversitesinin) öğrencileri, Asri Kadınlar Cemiyetinin üyeleri ile birlikte Fatih'te önemli bir miting düzenlemişlerdir.

Fu tarihten sonra İstanbul zincirleme halinde büyük çapta mitinglere sahne oldu. 1919 Mayıs ayının ikinci yarısında Türkiye'nin en büyük kentinin hemen her ilçesinde

kolektif protesto eylemleri yapıldı. 19 Mayıs 1919 da Fatih'te, aynı ayın 20 sinde Üsküdar'da, 22 sinde Kadıköy'de, 23 ve 30 Mayıs 1919 da ise Sultan Ahmed'de görkemli kalabalıklar - bazı tahminlere göre 100.000 aşan yığınlar olarak - özgürlük ve bağımsızlığa yeniden kavuşmak için and içtiler. Bütün bu mitinglerde tanınmış kadın yazarlarının yanıbaşında kadın öğretmen ve kız öğrenciler de kürsüye çıkıp siyasal konuşmalar yaptılar. Bunların çoğu daha önce hiç bir yerde kamu önünde söz almamışlardı.

Sultan Ahmed meydanında yapılan ilk mitingde Halide Edip, Türk kamuoyuna şöyle seslenmişti: " Ruhu göklerde olan yediyüz senelik şanlı tarihimiz, bu minarelerden bugün Osmanlı tarihinin faciasını seyrediyor..... Dünyaların öbür ucuna at süren yenilmeyen erlerin evlâtları önünde ben baş eğiyor, yemin ediyorum: Ben Müslüman tarihinin bedbaht bir kızıyım. Bugün de, dünkü kadar kahraman ve talihsiz Türk milletinin anasıyım. Millet namına, ecdadımızın bizi seyreden ruhlarına yemin ediyorum. Bugün kolları kesilmiş olan Türk kalbi, eski cesaret ve mertliğini kaybetmemiştir..... Türk milleti, bütün Müslüman ve Türk dünyasına ilân ediyorum. Davamızı ilân ediyorum..... Bu dava Türkiye'nin hak ve istiklâlidir ! " (11)

Aynı meydana 30 Mayıs 1919 günü yapılan ikinci mitingde Halide Edip, toplanan yığınları ülkenin bağımsızlığı uğruna can vermeğe davet etti. İngiliz hükûmetine karşı sempati besleyen o dönemin Osmanlı hükûmeti, bu gösterilerden sonra Ahtî Mustafa'nın başkanlık ettiği Divan-ı Harbî'yi, bağımsızlık mücadelesinin başlatılması için savaşım veren altı önder hakkında idam cezası vermesi için cesaretlendirdi. Bu önderlerden biri olan Halide Edip hakkında ölüm cezası istenmesi gecikmedi. Bu durum karşısında Halide Edip kocası ile birlikte İstanbul'dan kaçarak Anadolu'ya geçmeği başardı. Mustafa Kemal'in komutasında bulunan Kuvayı Milliye güçlerine katıldıktan kısa bir süre sonra ilk kadın onbaşıllığa yükseltildi. " Ateşten Gömlek " adlı yapıtı bu girişimini Türk yazını için ebedileştirmiş oldu. (12)

Bu dönemin siyasal eylemlerine sadece isim yapmış, seçkin Türk kadınlarının katılmış olduğunu sanmak yalııştır. Meslek kadınlarının yahısıra kız öğrenciler de tevazu ve itaatkârlık gibi geleneksel değerleri kenara itip, güçlü ve nüfuzlu kamu önderleri olabileceklerini kanıtladılar.

20 Mayıs 1919 da Üsküdar'da yapılan mitingde söz alan Öğretmenler Birliği başkanı Nakiye Elgün " Siz bu savaşta yalnız değilsiniz, arkanızda yanık bağırları, yaşlı gözleri ile koşan, yetişen kadınlarınız, analarınız, kardeşleriniz, evlâtlarınız var " diyordu. (13)

Sözcülerin yaşı gençleştikçe, önerilerinin somutlaştığı da görülmektedir. 22 Mayıs 1919 da Kadıköy'de yapılan mitingde bir öğrenci temsilcisi, Münnever Saim, kitlelere şöyle seslenmiştir: " Az söylemek, çok iş yapmak zamanı gelmiştir. Biz yalnız açlıyoruz. Açlamakla kazanılacak, hıçkırıklarımızı işitecek kalp yok. Teşkilâta, nihayet fiiliyata başlamak lazım ! " (14)

İşgal kuvvetlerinin kovuşturmasına uğrayan bu konuşmacı da yakalanmamak için Anadolu'ya geçmişi, batı cephesinde özellikle iletişim alanında önemli görevler yüklenmiş, istiklâl madalyasını kazanmış az sayıdaki Türk kadınlardan biri olarak tarihimize geçmiştir.

Kadın konuşmacılar hiç alışmadıkları bir mücadeleyi verirken genel oy hakkın yokluğundan da yakınmışlardır. Nitekim diğer bir tanınmış kadın yazarı Şükûfe Nihal ikinci Sultan Ahmed mitinginde kitlelere şöyle seslenmişti: " Biz bu felâketlere niçin düştük biliyor musunuz ? Sustuk, tecavüzlere sesimizi çıkarmadık, Eğer biz seçme hakkına sahip olsaydık ve milletin sinesinden doğacak millî bir Meclisimiz ve güven kazanmış bir kabinemiz olsaydı, bu günleri görmezdik ! " (15)

Görülüyor ki Türk kadını en hazırlıksız olduğu sanılan bir dönemde, ulusça benimsenmiş olan direnme fikir ikliminden cesaret alarak saltanat ve saltanatın temsil ettiği keyfi yönetime karşı ulusal iradenin üstünlüğünü, demokratik değerlere dayalı parlamenter sistemin üstünlüğünü bile savunabilmektedir. Bu olguyu ancak Kuvayı Milliye liderlerinin baştan itibaren daha geniş bir siyasal katılma ve kendi kaderine kendi belirleme hakkı biçiminde özetlenebilen demokratik talepleri dile getirmiş olmaları ve bu fikirleri kadın nüfusunun bir kesimine kadar yaygınlaştırılması ile açıklayabiliriz.

Kurtuluş Savaşında Türk kadını

Milliyetçi davadan yana kamuoyu oluşturmuş olan yazar,öğretmen,öğrenciden başka Türk tarihi savaş alanında da fiilen savaşmış olan küçük, fakat anlamlı bir kısım Türk kadın kahramanlarının varlığını kaydetmiştir. Aslında bu yolu seçmiş çok daha fazla Anadolu kadınının bulunduğu sanılıyorsa resmî kayıtlara geçenlerin sayısı bile bağımsızlık savaşının dayandığı gerçek halk desteğini yansıtacak ölçüdedir. Kurtuluş savaşında Türk kadınlarının katkısını ortaya koymak üzere ayrıntılı araştırmalara girmiş olan Cahit Çaka'ya göre Anadolu'nun birçok bölgelerinde gönüllü kadın askerleri uzun süre çetecilik savaşına katılmışlardır. Örneğin Gördes'li Makbule aylarca eşi ile direnişte bulunduktan sonra 1921 de can vermiştir. Benzer şekilde güney cephede savaşmış olan Tayyar Rahmiye, Osmanlı'da Fransızlara karşı bir hücum örgütledikten sonra 1 Temmuz 1920 de harekât sırasında öldürülmüştür.

Yine güneyde, Gülek'ten gelen Hatice adlı bir kadın Fransızların Pozantı'da giriştikleri kuşatmayı kırmak üzere, Fransızların güvenini kazanmak suretiyle Fransız kuvvetlerini Karaböğaz'da pusuya düşürmüş, daha sonra yüz kişilik bir müfreze ile önemli bir savaşa girmiştir. (16)

Türk kadınlarının askerî harekâta katılmalarına ilişkin belgeler oldukça kabarıktır. Bolu'da yayınlanan " Türk-oğlu " adlı gazete 30 Ekim 1921 de kendi taşıt araçları ile İnönü savaşları boyunca meydan muharebesine katılmış olan oniki köylü kadının adlarını sıralamaktadır. Bunlardan biri cepheye erzak sağlamada gösterdiği üstün örgütlenme yeteneğinden dolayı onbaşılığa yükseltilmiştir.(17)

Türk kadınlarının askerî eylemleri sadece tarihçiler tarafından belirtilmekle kalmamış, aynı zamanda yeni Türk parlamentosunun tutanaklarına da girmiştir. 30 Ocak 1921 de TBMM 140 cı oturumunda, Bursa milletvekili Emin bey, Halit beyin kızı Nezahat'a Gördes ve İnönü savaşları sırasında gösterdiği kahramanlıklardan ötürü İstiklâl madalyasının verilmesini talep etmişti. Birçok konuşmacı tarafından " Türk Jeanne d'Arc " olarak nitellendirilen bu küçük kız, savaş alanına sekiz yaşında girmiş, parlamento tartışmalarının yapıldığı tarihte ise ancak

oniki yaşında bulunuyordu. Kadın hakları güçlü savunucusu Bolu milletvekili Tunalı Hilmi bey bu küçük kıza Mir-f Miran (Tuğ-general) rütbesinin verilmesini önermişti. Ancak İstiklâl madalyası gibi olağanüstü bir ödülün verilmesinde belli bir yaş ölçüsüne saygı gösterilmesini isteyen İzmir'li Hamdi Namık bey sonuçta bu gençkıza " ... ilerde çeyizini sağlayacak bir hediye olarak" takdim edilmesini " savunmuştu. (18) Eu tercih de savaş alanında benimsenen farklı rollerle rağmen siyasal tartışmalarda geleneksel değer yargılarının ne kadar süratle geri geldiğini göstermektedir.

Kurtuluş savaşı boyunca Anadolu kadınlarının kurduğu siyasal örgüt

Savaş alanında göze çarpan bireysel ve grup çapındaki yoğun ve kendiliğinden doğmuş askerî yiğit eylemlerine koşut olarak, bu dönemde salt kadınların örgütledikleri yeni tip kuruluşlara da rastlanmaktadır. Kurtuluş savaşının başlangıcına kadar kadın derneklerinin uğraş alanı devrin toplumsal koşullarına uygun olarak sadece eğitim ve sosyal yardım sorunlarını kapsıyordu. Yeni bir ulusun oluşması süreci bu geleneksel eğilimde de değişiklikler yarattı.

Anadolu'da ilk örgütlü kadın hareketine Erzurum'da rastlanmaktadır. 23 Aralık 1919 da Muradiye camiiinde toplanarak Mevlüt okuyan bir kısım kadınlar, Merkez Kız Okulu müdiresi Faika hanımın konuşmasını dinledikten sonra Sadrazamlık, Dahiliye Nezareti ve İstanbul'da İtilâf Devletleri ile Amerikan Senatosuna uzun bir telegraf çekiyorlar. Telegrafta İzmir'den başlayarak Antalya ve Maraş'ta Osmanlıların haklarına zalimce ve gaddarca muameleleri her türlü uygulanıyor denildikten sonra " ateş kes anlaşması âkit tarafların olduğu yerde durması için bir yemin demektir. Bunun akdinden sonra bir kısım memleketimizin işgali nasıl uygun görüldü ? tarzında uzun, suçlayıcı sorular sıralanmıştı. (19)

Bu adımdan sonra ikinci girişim olarak salt kadınlardan oluşan siyasal bir örgütün kurulmasına geçildi. Eu kararın alınmasında kuşkusuz Mustafa Kemal'in 28 Mayıs 1919 da Türk erkek ve kadınlarına hitaben düşmana tüm güçleri ile karşı koymaları için yapmış olduğu çağrının rolü büyük olmuştur.

Nitekim ilk olumlu yanıt Sivas'tan gelmekte gecilemedi. Böylece 5 Kasım 1919 da Sivas valisi Reşit Paşa'nın eşi Melek hanımın önderliğinde bir kısım kadın öğretmenleri ve memur eşlerinin katılması ile " Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti " kuruldu.

Derneğin onbir maddeden oluşan tüzüğü 8 Kasım 1919 da "İrade-i Milliye " adlı gazetede yayınlandı. Derneğin başlıca amaçları şunlardı:

- 1- Mondros mütarekesi ile Osmanlı Devletine bırakılan parçaların birbirinden kopmaz, ayrılmaz bir bütün olduğunu tüm dünyaya ilân edip, kabul ettirmek ;
- 2- Müslüman erkek ve kadınlar arasındaki dayanışma bağlarını pekiştirmek ;
- 3- Her türlü işgal ve müdahaleyi redd etmek, gayri müslim vatandaşların tâbiyet hukuku ile dinî gereklerine saygılı olmakla beraber özellikle bu bölgelerde yaşayan Rum ve Ermeni asıllı etnik grupların bölücü hareketlerine girişmeleri halinde, bu toprakları erkeklerle birlikte savunmak. (20)

ilke olarak işgal altındaki topraklarda yaşamayan tüm Türk kadınlarına açık tutulan derneğin onulmuş kişilik yönetim kurulu kısa bir zamanda Amasya, Kayseri, Niğde, Erzincan, Burdur, Pınarhisar, Kangal ve Kastamonu'da şubeler kurmağı başarmıştır. (21)

Üyelerinin çoğunun Osmanlı yüksek bürokratların eşleri, kızları ve kızkardeşlerinden oluşan bu derneğin başlıca etkinliği sorumlu makamlara ayrıntılı telegraflar çekmek suretile Avrupa kamuoyunu etkilemek, açık hava mitingleri düzenlemek ve her çeşit bağış toplamaktır. Derneğin önderleri tarafından seçilen konular, benimsedikleri üslûb, çabalarının siyasal niteliğini açıkça göstermektedir.

Örneğin Fransa, B.Amerika ve İtalya'nın İstanbul'daki büyük elçilerine gönderilen bir telegrafte başkan Melek Reşit ve genel sekreter Şefika Kâmil 12 Ocak 1920 de şu görüşlerini bildirmektedirler:

" 1- Kilis kasabasında işgal kuvvetleri komutanının niçin taşındığını bile incelemeye lüzum görmeksizin üzerinde tabanca bulunan bir adamı sorgusuz, cevabsız kurşuna dizdirmesini,

2- Bir kargaşalık çıktığında öldürülecek veya yaralanacak bir Fransız askerine karşılık yerliden iki adamın kurşuna dizilmesi ve bunların da kur'a ile seçilme kararı insanlık dışı bir harekettir ve hiç bir millete karşı yapılamaz. Bu kararı Avrupa ve Amerika'nın hür ve medenî tanınan milletler nezdinde şiddetle protesto ediyoruz ! " (22)

Bu kadın derneğinin girişimlerinin çoğunun Mustafa Kemal'in karargâhında nazırlandığı ileri sürülebilir. Durum böyle de olsa önemli olan nokta o dönemde Mustafa Kemal'in siyasal bilinçliliğe erişmiş bir kısım kadınlarla işbirliği yapmasında yarar görmesi, ulusal bağımsızlık savaşında Türk toplumunun yarısını temsil eden kadın nüfusunun bu savaşına katma zorunluğunu duyması, nihayet siyasal katılma deneyinden yoksun bir kısım Türk kadınlarının bu seferberliği başarılı biçimde yürütebilmiş olmalarıdır.

Kurtuluş savaşı sonrası : Kitlese destek olmaksızın gerçekleştiren hukuk reformları

Türk kadınlarının Kurtuluş savaşı boyunca üstlendiği önemli kamu görevlerine bakarak toplumsal konumlarını ne ölçüde değiştirebilmişler sorusuna gelince, bunun yanıtı kolay değildir. Soruna belki şöyle bakmak daha doğru olur: bu etkin toplumsal akım üstün başarılı girişimlerine rağmen çağdaş bir kadın hakları anlayışına dayalı istekler türetememiştir. Bununla beraber ulusunu en ileri uygarlık düzeyine ulaştırmak için bir seri reformun taslağını zihninde oluşturmuş olan Mustafa Kemal yeni devletin kurulması ile birlikte Türk kadınının toplumsal statüsünü değiştirmeye ve hukuk planında eşit bir durumu getirmek için ısrarlı, sistematik çabalar sarf etmiştir. Başka bir deyimle ulusal bunalım dönemlerinde Türk kadınlarını da içeren kitlese eylemlerle hareket etmeye yeğleyen Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu barışın kurulması ile birlikte reformlarını rasyonel tercihler oluşturan bir seçkinler grubu ile hazırlayıp bunları parlamento yolu ile gerçekleştirmeye yolunu tercih etmiştir.

Otokratik yönetime karşı şüphesiz bir düşmanlık

besleyen yeni Türk devletinin kurucusu, temsilî hükûmet ilkesine fazlası ile bağlı bulunuyordu. Bu tutkusudur ki Mustafa Kemal'i daha Kurtuluş savaşının başından itibaren Ankara'da bir parlamento toplamağa ve kendi girişimlerini de bu parlamentonun denetimine tâbi kılmağa itmiştir.

20 Nisan 1920 den sonra çalışmağa başlayan TPMM ise yapısı açısından toplumsal güçlerin dış tehlike karşısındaki bir ittifakı biçiminde görünmekle beraber aslında biri tutucu, diğeri ilerici olarak iki kutbun varlığını yansıtıyordu. Bu yapısal özelliği ikinci TBMM aynen devam etti ve Mustafa Kemal'i uzak görüşlü siyasal taktik ve stratejiler oluşturmağa zorlamıştır. Bu durum özellikle kadınlarla ilgili sorunlarda kendini göstermeğe gecikmemiştir. Türk kadınlarının bağımsızlık savaşı fiilen sona erdikten sonra toplumsal statülerini değiştirmeye yönelik ve varlığını duyurabilen güçlü bir akım ve böyle bir akımın oluşturduğu örgütlerin bulunmaması; geleneksel değerlerin yeniden güç kazanmasına yol açmıştı. Bu toplumsal olgunun karşısına ancak karizmatik önderliğin tüm niteliklerini taşıyan Mustafa Kemal karşı çıkabilmiştir. laik ve cumhuriyetçi esaslara dayalı bir devlet kurmağı amaçlayan Atatürk, çağdaş toplumların kamu düzeninin bir ögesini oluşturan eğitilmiş ve bilinçlenmiş kadınların kamu yaşamına sokma düşlerini ancak uygun zamanları kollayarak gerçekleştirebileceğine kanaat getirmişti. Bu nedenle çeşitli gezilerinde Türk kadınları için görmek istediği hedefleri belirlemekten geri kalmıyor, öte yandan parlamento içi şiddetli çatışmalara girişecek yerde muhalefet odaklarının sözcülerini ikna etmek suretile olumlu bir kamuoyu yaratmağı yeğliyordu.

Bu açıdan en çetin aşamalar Cumhuriyetin ilânından önceki yıllarda geçmiştir. Özellikle iki tartışmanın seyri direnişin boyutlarını yansıtmaya açısından ilginçtir. Bunlardan birincisi frenginin denetimine ilişkin kanun tasarısının görüşmesi (122 ci oturum, 1921), ikincisi ise seçim yasasında yapılacak düzeltmeye ilişkindi.(23) Bu tartışmalar sırasında kadın haklarının savunucularından Emin bey ile Tunalı Hilmi beye söz hakkı tanınmadı, her ikisine ağır hakaretler yağdırıldı, oturuma ara verildi. Kadınların tıbbî denetime tâbi tutulması ahlâka aykırı bulunmuştu, seçim bölgelerinin hesabında ise kadın nüfusunu da hesaba katmak fikri geçersiz ve anlamsız bulunmuştu. Daha sonraki bir fırsatta Millî Eğitim bakanının kadın öğretmenlerini Eğitim Şuurasına davet etmesi, genel bir soruşturma ve sonunda bakanın çekilmesi ile sonuçlanmıştı.(24) Şukadar ki düşünce, inanç ve ulaşmak istediği hedeflerden hiç bir fedakârlık yapmağı tasarlamayan Mustafa Kemal yurt gezilerinde erkek kadın arasında eşitliğin gerçekleştirilmesi gerektiğini her veçile ile belirtmekten geri kalmıyordu. Cumhuriyetin ilânından altı ay önce, 21 Mart 1923 te Konya'da " kadınların erkeklerle birlikte, hattâ bazen onların önünde yürüyebilmiş olmaları, onların olağanüstü yeteneklere sahip olduklarına ve erkeklerle eşit olduklarının en açık delilidir " tarzında bir demec vermişti.(25)

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında yapılan yasama çalışmalarında eğitim görmüş, meslek sahibi bazı Türk kadınlarının kendilerinden gelmesi umulan dinamik ve ilerici fikirli tutum yerinde tereddüdü davranışları, Cumhuriyetin kurucusuna aradığı desteği sağlamaktan uzaktı. Bunun en açık örneği Medeni Kanununun kabulünden önce bir ara TBMM 'e sunulan ve tâ 1917 de hazır-

öğrenimin her kademesinde erkeklerle eşit fırsatlar altında yarışma olanağını sağladı.

Türk kadınlarına tanınan siyasal haklar

Türk kadınlarının toplumsal statüsünü köklü biçimde değiştiren medenî kanununun kabulünde olduğu gibi siyasal haklar da geniş kitleleri harekete geçiren toplumsal akımlar yerine, Atatürk ve onun düşüncelerini paylaştıran siyasal kadronun desteği ile gerçekleştirilmişti. Bu konuda da Atatürk'ün özellikle zamanlama ve en uygun fırsata nekadara büyük önem verdiği göze çarpmaktadır.

Medenî Kanununun kabulünden farklı olarak siyasal haklar konusunda Türk kadınlarının tümünden edilgen kalmadığı görülmektedir. Üyelerinin çoğu serbest meslek mensubu bulunan İstanbul'daki Türk Kadınlar Birliği 1927 yılında siyasal hakların kendilerine tanınması için sistemli talepler ortaya atmağa başlamışlardı. Başkanları Nezihe Muhittin, "Devrimler haklı isteklerden doğar. Biz her seçimde isteklerimizi yenileyeceğiz ve sonunda vatandaş olarak oy verme hakkına kavuşacağız" tarzında demeçler vermişti. Şukadar bu istekler daha geniş bir çerçeveye oturtulmadığı için uzunca bir süre yanıtsız kalmıştır. Bu konuyu parlamentonun gündemine getiren o sırada demokrasi kavramı ve demokratik sistemlerin kurumları ile yakından ilgili bulunan Atatürk ancak 1930 da getirmiştir. İlginç bir eşgüdüm sonucu olarak TBMM de mahallî seçimleri düzenleyen Belediyeler yasası değiştirildiği gün (3 Nisan 1930), Atatürk'ün mânevî kızı Prof. Afetinan Ankara Halkinde Türk erkek ve kadınlarına kamu işlerinde faal olarak katılabilmeleri için daha geniş hakların verilmesi gereğini vurgulayan bir konferans vermişti.

Aradan geçen dört yıllık bir süre sonra bu kez Türk kadınlarına genel seçimlerde oy verme hakkının yasalaştığı görülmektedir. Kamuoyunda bu sıra böyle bir konunun tartışılmadığı bir dönemde, bu doğrultuda yapılan yasal değişimin nasıl gerçekleştirildiğini anlamak için yeniden Prof. Afet İnan'ın tanıklığına gereksinim vardır. Anılarında şöyle demektedir:

"1934 yılında bir gece Atatürk kendi kütüphanesinde Başbakan İsmet İnönü ile çeşitli konular üzerinde çalışıyordu. Ben de bir kısmını dinlemiş, sonra özel kütüphaneme çekilmiştim. Bir müddet sonra her ikisi de oraya geldiler.

Atatürk bana, "İnönü'nün elini öp ve teşekkür et" dedi. Şaşırmıştım, sebebini sordum. "Kadınlara milletvekili seçilebilmeleri için TBMM teklifte bulunacak" dedi. (3)

Gerçekten 5 Aralık 1934 de 1924 anayasasının ilgili maddeleri değiştirildi ve Türk kadınları Fransa'daki hemcinslerinden 15 yıl önce siyasal haklarına kavuşturuldular. Bu tarihten itibaren çeşitli konuşmacıları arasında Şebîh Ârahisar milletvekili Sadri Maksudi özellikle şu hususu vurgulamıştı: "Bu hükümeti kutlamak gerekir, çünkü yalnız demokratik sisteme sahip olmayan ülkeler kadınlarını siyasal haklardan yoksun kılarlar!" (31) Sunulan değiştirme önergeberi hazır bulunan 258 üyenin oybirliği ile kabul edildi, 58 üye oturuma gelmemişti.

Türk kadınlarına hukuk planında tüm haklarını yorucu bir savaşım olmaksızın âdeta bağışlayan bu atılımı nasıl değerlendirmek gerekir? Bu karar bağımsız bir eylem, uzunca süre toplumda daha geniş özgürlüklere doğru filiz veren bir yumuşak baskının ürünü müdür yoksa daha kapsamlı ve kadın sorununu aşan bir siyasa-

lar demetinin tamamlayıcı 8gesi midir ? Eldeki veriler daha çok ikinci olasılık üzerinde durulması gerektiğini göstermektedir.

Osmanlı imparatorluğunun XIX cu yüzyılda içine düştüğü yarı-sömürgeci statüsü göz önünde bulundurulursa, Türk kadınları endüstrileşmenin yaygınlaşmağa başladığı bir dönemde kentlerde faal bir ekonomik rol oynamadıkları görülmektedir. Pu durumu pekiştiren önemli diğer bir etken belirli sektörlerde çalıştırılan kadın işçilerinin sendikal bir varlık gösterememeleri, ayrıca İslâm dininin ideolojisi gereğince ikinci sınıf bir tebaa gözü ile sayılmaları ve kamusal yaşamdan uzak tutulmalarıdır. Yirminci yüzyılda Cumhuriyetin ilânına kadar devam eden bu durum bize Türk kadınlarının neden yeni oluşan sosyal yapının çerçevesinde özgün ve etkin bir Türk " sufragette " akımını oluşturmadıklarını açıklamaktadır. Batıda da bu akımın ancak burjuvazinin üst kesimi tarafından benimsendiği düşünülürse, sorunun neden kamuoyunda derin çalkalanmalara yol açmadığı anlaşılmaktadır. Böylece bir kısım kadın yazarlarının siyasal hakların verilmesi konusunda ileri sürdükleri gerekçeler de kısmen geçerlilikten kaybetmektedirler. Nitekim Tezer Taşkıran bu yeni aşamayı kadın derneklerinin atan baskısı, Afetinan'ın ise yurtbilgisi öğretiminde karşılaşılan güçlüklerle açıklamaya çalışmaları ikna edici olamamaktadır. Dolayısıyla beklenmeyen bir tarihte yapılan bu anlamlı girişimin, Şirin Tekeli nin ileri sürdüğü gibi, daha çok Kemalist rejimin dış çevrelerde yapılan değerlendirmesi ile görüldüğüne ağırlık kazanmaktadır.

Gerçekten Atatürk o dönemde çeşitli batılı ülkelerde iktidarda bulunan faşist rejimlerle hiç bir şekilde kıyaslanamıyacağına, özdeşleştirilemeyeceğini çok açık bir biçimde ortaya koymak istiyordu. Bu duyarlılığı Almanya'da ozaman yayınlanan " Vossische Zeitung " yazarına verdiği bir demecinde bulmak mümkündür. Pu demecinde Atatürk şöyle demektedir: " Devrim ve diktatörlükler, zorunlu da olsa, ancak kısa bir dönemde uygulanabilir ! " Atatürk gerçek bir demokratik sisteme karşı beslediği içtenlikle bağlılığını, tek parti döneminde bile Türk kadınlarına siyasal haklar tanımak ve daha sonra parlamentoya onbeş kadın temsilcisini yollamak suretile kanıtlamaya çalışmıştır. Böylece Atatürk batıya kendi ülkesini " en yüksek medeniyet seviyesine ulaşmış ", hattâ bir kısım batılı ülkelerin üstüne çıkarmış olduğunu kanıtlamak istemiş olabilir. (32)

Sonuç

Türkiye'nin benimsemiş olduğu " çağdaşlaşma " modeli Ortadoğu'da değişik biçimlerde başka ülkeler tarafından da benimsenmiştir. Pu denemelerin her biri kendine özgü bir tarihsel olaylar çerçevesinde değerlendirmek gerekir. (Tunus, Cezayir, Irak). Şükâdar ki bu İslâm ülkelerinin tümünde göze çarpan ortak özellik hukuksal eşitlik, siyasal haklar, eğitim olaraktan ancak büyük kentlerin orta sınıf kadınlarının tümden yararlanabilmiş olmalarıdır. Başka deyimle de, çik boyutlarda olmakla beraber çağdaşlaşma modelleri her şeyden önce yüksek nitelikli kadın elitleri türetmektedirler. Pu kadın seçkinlerinin sorumlu mekamların başına geçmesi de değişen oranlar içinde yine bir koşulluk göstermektedir. Nadia H.Youssef bu gelişmeyi şöyle açıklamaktadır: gelişen ülkelerin çoğunda kadın hakları ve kadının toplumsal konumu bireysel yerine ulusçu bir temele dayandırılmaktadır. (33) Başka bir deyimle İslâm dünyasında kadının toplumsal konumunun geliştirilme kavramı kadınların kendi yeteneklerini geliştirme ve işliliklerini

olgunlaştırmadan çok ulusal kalkınmaya yapabilecekleri potansiyel katkı ile ölçülmektedir. Bu tür bir yaklaşım ise önemli bir sorun yaratmaktadır: " modern olabilmek " için gerekli olan ekonomik, toplumsal ve duygusal plandaki rasyonel tercihleri geleneksel değerlere karşı olan bağlılıkla bağdaştırmak.

Günümüz Türk kadınlığı da sorunu somut bir biçimde yansıtmaktadır. Türk toplumunun geçirmekte olduğu hızlı toplumsal değişmeler, sayıları giderek kabaran faal, ulusal kalkınmaya katkıda bulunan kentsel dinamik bir kadın nüfusu oluşturmıştır. Kentleşme, sınıflaşma ve iç/dış göç hareketleri işgücü alanında kadınların giderek daha fazla sorumluluk almasına yol açmıştır. Hukuk düzeyinin sağlamış olduğu eşit yarışma ortamı, yüksek öğrenim kurumlarının sunduğu yetişme olanakları kamu yönetimi, özel teşebbüs, akademik karyer, ticaret, endüstri, sanat gibi çeşitli alanlarda bilgili, yetenekli, yaratıcı, bilgili bir kadın eliti'nin kök salmasına imkân vermiştir. Yurt içinde ve dışında sesini duyurabilen bu kadın eliti kuşkusuz Atatürk'ün gerçekleştirmiş olduğu tüm devrimlerinden en fazla yararlanmış olanıdır. Onlar için Atatürk'ün düşünceleri olarak belirlendiği hedefler, üzerinde doğal olarak ilerlemesi gereken bir yol olmuştur.

Ancak bu dinamik kentsel kadın kesiminin yanıbaşında evkadını olarak yaşamını sürdüren sessiz bir kentli kadın grubu daha yer almaktadır. Nihayet Türkiye'nin tarım kesimindeki faal nüfusun yarısını oluşturan ve eğitimin nimetlerinden büyük ölçüde yoksun kalmış kırsal kadınların oluşturduğu büyük yığınlar salt geleneksel değer ve yaşam biçimini eskisinden çok az farkla sürdürmektedirler. Ücretsiz aile üyesi olarak tarımsal üretimin çoğunu omuzlarına yüklenmiş bulunan bu kesimle kentsel kadın eliti arasındaki uçurum her gün biraz daha artmaktadır.

Söyleniyor ki kadınların toplumsal köklü ve sürekli olarak değişme olgusu sadece savaş durumlarında cephede erkeklerle birlikte çarpışma, geride siyasal destek eylemlere girişme ve ulusal kurtuluş hareketine büyük sayılarla katılma durumları ile ölçülemez. Kadın konumunun hukuksal reformlarla değişme çabı da özellikle sunulan eğitim olanaklarından faydalanabilme oranı ile sınırlıdır. Ohalde başka bir çözüm bulunabilir mi ?

Atatürk'ün demokratikdeğerlere ve bu arada erkek kadın eşitliğine vermiş olduğu büyük önem göz önünde bulundurulursa, devletin kurulumunu izleyen yıllarda gerçekleştirilmiş bulunan hamlelerle yetinmemek gerekir. Söz konusu olan Atatürk'ün Türk kadınlığına miras olarak bırakmış olduğu hak ve özgürlükleri ince bir kesitin tekelden çıkarıp alabilmesine yaygınlaştırmak, onları ulus çapında yaşanan bir kaynak haline getirmektir. Dolayısıyla sorumlu hükümetlerin kadınların geleneksel cinsiyet rolleri ve marjinal çalışma koşullarından oluşan " çiftte sémürü " olgusu üzerine eğılmeleri ve yeni kurumlar, yeni politakalar oluşturmaları gerekir. Kadınların çağdaş bir toplumun üyesi olarak hak ve özgürlüklerini bilinçli olarak kullanabilmesi bu çabaları ulusal çapta destekleyecek bir fikir ikliminin oluşturulmasına bağlıdır. Bu tür psikolojik bir değişiklik ise ancak yığınları içeren toplumsal akımlar, bunlara dayalı örgütler ve bu düşünceleri halka mal eden iletişim araçlarının sistematik yayınları ile mümkündür. Bunlar yapılmadıkça en kapsamlı hukuki reformlar bile eğitilmiş, kentli, ekonomik açıdan bağımsız kadınlarla kırsal alanda yaşayan yada büyük kentlerde bütünleşmemiş bir yaşam sürdürmeye devam eden okuma yazma bilmeyen, ekonomik açıdan bağımlı kadınlar arasındaki bölünme ortadan kalkmayacaktır.

Topluma demokratik değerler kazandırmak için devlet yönetiminin laik ve cumhuriyetçi ilkelere dayanması gerektiğine inanan Atatürk, ileri görüşlü, davasına inanmış, tarihe damgasını vurmuş nadir devlet adamlardan biri olarak hukuku da devrimleri gerçekleştirmek için kullanmıştır. Önderliğini yaptığı kadın devriminde hukuka en büyük yeri ayırması toplumsal değişimin normatif bir temele ihtiyaç gösterdiği hususundaki inancıdır. Ancak toplumlara yön veren bir üst yapı kurumu olan hukukun köhneleşmiş, eski gelenek ve çağı geçmiş değer yargılarının baskısı altında biçimsel bir varlık sürdürmesini istemiyorsa Atatürk'ün Türk kadınlarına bırakmış olduğu bu pahalı biçilmez mirasının yeni filizler vermesi için büyük çabaların sarfedilmesi gerekmektedir. Türkiye cumhuriyeti günümüzde dünya devletlerinin büyük çoğunluğunda görüldüğü üzere uluslararası hukukun oluşturduğu kadınlara ilişkin anlaşma ve sözleşmelere can vermesi, kamu sektöründe kadının ekonomik, toplumsal ve eğitimsel ihtiyaçlarını daha verimli biçimde karşılayabilmesi için kadına özgü ulusal mekanizmalar yaratması ve kalkınma planlarımızda kadın sorununa ilişkin siyasalarını en kısa zamanda gerçekleşmesine çalışmalıdır.

Kaynaklar:

- 1) Blumer, H., " Collective Behaviour in Ed. J.Gittler, Review of Sociology: Analysis of a Decade, New York, J.Wiley, 1957, Sh.127
- 2) Koutopoulos, Kyriakos, M., Women's Liberation as a Social Movement, in C.Safilios-Rotschild, Toward a Sociology of Women, Xerox Corp., 1972, S.355
- 3) Youssef, N.H., Women in the Moslem World, in B.Iglitzin and R.Ross, Ed., Women in the World Clio Books, Oxford, 1976, Sh.204
- 4) Abadan-Unat, N., Toplumsal Değişme ve Türk Kadını, Derl. Abadan-Unat, N., Türk Toplumunda Kadın, Ankara, 1979, Sh.17
- 5) " Mahasin ", 1908, No.7, Nakleden T.Taşkıran, Türk Kadın Hakları, Ankara, 1973, Sh.51
- 6) Coşar, Ü.S., Çakırcalı Mehmet Efe, Milliyet, 9.6.73
- 7) İnan, Afet, Tarih boyunca Türk kadınının hak ve görevleri, Ankara, 1975, Sh.97
- 8) İnan, Afet, adı geçen eser, Sh.98
- 9) Youssef, N.H., op.cit., Sh.204
- 10) İnan, Afet, Sh.104
- 11) Arıburun, Kemal, Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri, Ankara, 1951, Sh.12-13
- 12) Taşkıran, Tezer, Women in Turkey, İstanbul, 1976, Sh.51
- 13) Arıburun, Kemal, op.cit., Sh.23-24
- 14) Arıburun, Kemal, op.cit., Sh.21-22
- 15) Arıburun, Kemal, op.cit., Sh.34-35
- 16) Arıburun, Kemal, op.cit., Sh.50
- 17) Çaka, Cahit, Tarih Boyunca Harp ve Kadın, Ankara, 1948, Sh.57
- 18) Taşkıran, Tezer, Cumhuriyetin 50.Yılında Türk Kadın Hakları, 1973, Ankara, Sh.81

- 19) Çaka, Cahit, op.cit., Sh.41-43
- 20) İnan, Afet, op.cit., Sh.124
- 21) 19 Şubat, 1920 de Sivas'ta seçilen yönetim kurulunun 16 üyesinin dağılımı hayli ilginçtir. Aralarında dört öğretmen, beş yüksek askerî ve sivil memur eşi, yedi eşraf eşi bulunmaktadır. Kangal'da kurulan şubenin yönetim kurulunun toplumsal kökenleri benzer bir dağılım göstermektedir: dokuz askerî ve sivil bürokratin eşleri, kızları ve anneleri, bir öğretme, üç eşraf karısı. İnan, Afet, op.cit., Sh.128-129
- 22) İrade-i Milliye gazetesi, 12,1,1920, nakleden Afet İnan, op.cit., Sh. 132-133
- 23) Taşkıran, Tezer, op.cit., Sh.91-104
- 24) Taşkıran, Tezer, Women in Turkey, İstanbul, 1976, Sh.64
- 25) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, 21 Mart 1923, Sh.147-148
- 26) 1923-1924 kışında İstanbul'da yayınlanan Akşam gazetesi şu konularda makaleler yayınlamıştır: " Geleneklere bağlılık ", Ahmet Ağaoğlu, 26,12,1923; " Aile Hukuku konusunda kararlar " Necmeddin Sadak, 7 Ocak 1924 ; "Kadınlarımızın niyeti nedir ? Halide Edip, 9 Şubat 1924
- 27) Halide Edip, " Kadınlarımızın niyeti nedir ? ", Akşam, 9.2.1924
- 28) Taşkıran, Tezer, op.cit., Sh.118-119 ; ayrıca bakınız, TEMM Tutanakları, 17 Şubat 1926
- 29) Cumhuriyet, 17.6.1927
- 30) İnan, Afet, op.cit., sh.176
- 31) İnan, Afet, op.cit., Sh.181
- 32) Tekeli, Şirin, Kadının Siyasal Hayattaki Yeri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma, Yayınlanmamış Doçentlik tezi, İstanbul 1977, Sh.272-273
- 33) Youssef, N.H., op.cit., Sh.203